

Hoe wordt dat gezegd in het Vlaams? Een case-study over moedertaalonderwijs in een meertalige klas.

1 januari 1995

Auteur: Griet Ramaut

Volume: 13

Nummer: 1

Pagina's: 9-23

Documenten

- [spiegel_jrg13_001_002.pdf](#)

griet ramaut hoe wordt dat gezegd in het vlaams een case study over moedertaalonderwijs in een meertalige klas 1 inleiding de context van het moedertaalonderwijs in vlaanderen en nederland is voortdu rend aan het veranderen een van de maatschappelijke ontwikkelingen die doorsijpelt in de onderwijswerkelijkheid en verstrekkende gevolgen heeft voor het moedertaalonderwijs is de toenemende culturele en talige diversiteit onze schoolklassen krijgen steeds meer een pluriform karakter enerzijds kan het onderwijs nederlands zich niet meer uitsluitend richten tot een homogene groep leerlingen die het nederlands als moedertaal spreekt anderzijds verdient het moedertaalonderwijs in andere talen dan het nederlands een plaats in het curriculum structurele en inhoudelijke vernieuwingen¹ zoals nt² oetc of ico bieden een antwoord op deze maatschappelijke veranderingen men gaat ervan uit dat dergelijke programma s die rekening houden met de talige en culturele verschillen in de onderwijscontext een grotere kansengelijkheid in het onderwijs garanderen en meertalige zowel als eentalige leerlingen beter voorbereiden op participatie in een multiculturele samenleving met haar diversificatie aan waarden en aan mensbeelden dat taal binnen het vernieuwd onderwijsbeleid voor migranten een cruciale rol speelt is niet verwonderlijk taalbeheersing vormt de sleutel tot maatschappelijke inpassing de beheersing van de standaardtaal wordt beschouwd als een voorwaarde om volwaardig te kunnen functioneren in de maatschappij wie deze gemeenschappelijke code leert hanteren maakt zich tegelijkertijd de culturele en maatschappelijke orientaties eigen die typisch zijn voor een welbepaalde samenleving naast het belang van de standaardtaal wordt in het onderwijs ook gepleit voor een behoud van eigen identiteit op die manier hebben minderheidstalen een plaats veroverd binnen het onderwijs de implemen-

tatie van het vernieuwd onderwijsbeleid voor migranten leidt echter niet automatisch tot een diepgaande herziening van de dominante plaats die de autochtone taal en cultuur innemen in het curriculum wanneer men nagaat op welke manier structureel rekening wordt gehouden met de minderheidstalen en culturen op school blijkt dat deze slechts aandacht krijgen in de marge van het totale leerprogramma daardoor is de concurrentie strijd tussen de autochtone standaardtaal en de minderheidstalen zoals turks of arabisch in realiteit een ongelijke strijd het onderwijs is genoodzaakt om zich binnen dit spanningsveld te profileren behoudt het zijn statuut als standaardtaalomgeving of staat het open voor de toenemende meertaligheid in de onmiddellijke sociale omgeving tot nog toe spiegel 13 1995 nr 1 9 23 bestaat er weinig empirische evidentie over de manier waarop met andere talen en culturen wordt omgegaan in de vlaamse onderwijscontext en meer bepaald op het microniveau van de klas het is niet duidelijk of de nieuwe beleidsmaatregelen de concrete lespraktijk en de achterliggende attitudes van leerkrachten aanzien van migranten beïnvloeden voor veel leerkrachten is meertaligheid in de klas een nieuw fenomeen dat heel wat nieuwe vragen oproept zoals hoe kan ik omgaan met de diversiteit in mijn klas hoe ga ik om met leerlingen die een taalachterstand hebben bovenstaande vragen vormden de aanzet voor een onderzoek waarvan in dit artikel een beknopt verslag wordt gedaan 2 onderzoeksopzet in het kader van het imen international mother tongue education network is een onderzoek gestart met als bedoeling na te gaan hoe leerkrachten in de concrete onderwijssetting omgaan met meertaligheid en welke invulling zij geven aan het moedertaalonderwijs in een meertalige klas er wordt onderzocht hoe leerkrachten de veranderende onderwijswerkelijkheid percipieren en hoe hun opvattingen hierover gestalte krijgen in de dagelijkse lespraktijk onze zoektocht zou een aantal hypothesen moeten genereren omtrent de achterliggende visies op meertaligheid en taal in het onderwijs het onderzoek dat begin 1994 van start ging in vlaanderen maakt deel uit van een cooperatief project waarbij verschillende europese landen Duitsland Nederland Engeland Vlaanderen betrokken zijn de bedoeling van deze samenwerking bestaat erin om een cross nationale vergelijking op te zetten van verschillende case studies dit gebeurt via gemeenschappelijk overleg omtrent de planning en de methodologie van het onderzoek op regelmatige tijdstippen worden inhoudelijke workshops georganiseerd waar de onderzoeksdata via internationaal vergelijkende methodes geïnterpreteerd en geanalyseerd worden de methodologie kadert in de school-ethnografische onderzoekstraditie er wordt gestreefd naar een beschrijving en interpretatie van wat mensen in een welbepaalde context zoals een klassituatie doen en welke betekenis zij verlenen aan hun handelingen en interacties in die bepaalde context Spindler Spindler 1987 18 Watson 1988 576 kenmerkend voor dergelijk onderzoek is dat de observaties steeds ingebed zijn in hun context d i de onmiddellijke setting waarin geobserveerd wordt en de relevante contexten die hiermee samenhangen het perspectief van de betrokkene n in de geobserveerde context is essentieel bij de interpretatie en de analyse van de data op die manier tracht men te komen tot een betrouwbare reconstructie van de onderwijswerkelijkheid het ethnografisch corpus werd samengesteld aan de hand van een een week durende observatieperiode in een

vlaamse lagere school de selectie van de onderzoeksschool gebeurde in overeenstemming met het profiel van de Duitse en 10 Nederlandse onderzoeksschool de Brugschool² is een lagere school gelegen in een arbeiderswijk van een middelgrote industriestad de school telt ongeveer 50 leerlingen van allochtone herkomst en heeft geen uitgebreide retoriek ten aanzien van onderwijs aan migranten gedurende vijf dagen namen twee onderzoekers deel aan het klasgebeuren van het derde leerjaar acht en negenjarigen als instrument voor de dataverzameling werd gekozen voor geluidsopnames aangevuld met veldnotities en documentenverzameling met betrekking tot de geobserveerde lessen in schooletnografisch onderzoek hebben geluidsopnames een belangrijke functie als estrangement device van Lier 1988:37 een dergelijke methode biedt de onderzoeker namelijk de mogelijkheid om met afstand te kijken naar een vertrouwde context als een klassituatie dit wordt niet enkel bewerksteld door de keuze van het onderzoeksinstrument de samenwerking met buitenlandse onderzoekers van het imen zorgt er ook voor dat er met vreemde blik naar het vertrouwde kan worden gekeken zie paragraaf 3 in de klas werden twee kleine tafelmicrofoons geïnstalleerd om de gesprekken van de leerlingen op te nemen de leerkracht droeg een kraagmicrofoon bij een dergelijke onderzoekstechniek kan men zich afvragen of de validiteit van het onderzoek niet in het gedrang komt het probleem dat onderzoekers nooit een natuurlijke ongestoorde les kunnen observeren omwille van hun aanwezigheid in de klas wordt aangehaald in de zogenaamde observer's paradox van Labov 1972:209 om de invloed van de onderzoekers tijdens de observaties tot een minimum te beperken werd gekozen voor passief participerende observatie Spradley 1980:58 zegt hierover het volgende the ethnographer engaged in passive participation is present at the scene of action but does not participate or interact with other people to any great extent als onderzoekers trachtten wij zoveel mogelijk een afstandelijke analytische positie in te nemen in de klas en de interactie met de leerlingen tot een minimum te beperken dit leverde weinig problemen op en de leerkracht bevestigde nadien dat onze invloed volgens hem niet meer dan tijdelijk en oppervlakkig was door de proefobservatieperiode van twee dagen die de eigenlijke dataverzameling voorafging en de regelmatige bezoeken van stagiaires in de klas waren de leerlingen en de leerkracht al gewoon geraakt aan de aanwezigheid van vreemde observatoren in de klas 3 interpretatie en analyse van de data de geprotocolleerde klasobservaties die samen 20 lessen beslaan en de veldnotities leverden een vrij uitgebreid corpus op door middel van een incidentenanalyse werden gemarkeerde gebeurtenissen uit het geheel geselecteerd dit gebeurde in overleg met de andere onderzoekers van het cooperatief project de geselecteerde incidenten houden verband met de manier waarop de leerkracht reageert op het gebruik van andere talen dan het Nederlands in de klas of op foutief taalgebruik er is pas sprake van een key incident wanneer een gebeurtenis wezenlijk is voor 11 de onderwijspraktijk van de geobserveerde leerkracht een zinvolle selectie van sleutelincidenten is bijgevolg pas mogelijk nadat de bevindingen en beweringen van de onderzoeker's getoetst en hertoetst zijn aan het volledige corpus this involves pulling out from field notes a key incident linking it to other incidents phenomena and theoretical constructs and writing it up so others can see the

generic in the particular the universal in the concrete the relation between part and whole erickson 1977 61 het etnografisch portret van de school de buurt en de klas dient als bredere sociale context waarin de incidenten moeten worden gesitueerd dit portret werd geschetst op basis van het eerste open biografisch interview met de leerkracht de veldnotities de gesprekken met directie en leerkrachten team en enkele officiële documenten van de school en de buurt het portret is meer dan een registratie van feiten maar beschrijft tevens de subjectieve percepties van de leerkracht zodat de lezer een beter inzicht krijgt in de manier waarop de leerkracht zijn werkelijkheid construeert tegen deze achtergrond werden de incidenten uit de vlaamse case study besproken met de collega onderzoekers uit de andere Europese landen tijdens teamvergaderingen die op regelmatige basis georganiseerd worden binnen de imen onderzoeksgroep wordt een welbepaalde procedure gevolgd bij de interpretatie en de analyse van de data men vertrekt van een memo waarin de onderzoeker zijn of haar interpretatie of analyse van de data voorstelt de collega onderzoekers geven vervolgens hun interpretatie van het incident wat aanleiding kan geven tot een herziening van het oorspronkelijke memo dit proces van dialogeren biedt de onderzoeker diverse perspectieven op een welbepaalde gebeurtenis zodat hij zijn gezichtsveld kan verruimen aangezien het gezichtspunt van de collega onderzoeker uit het buitenland hierbij betrokken wordt spreekt men in de imen context van internationale triangulatie 3 een dergelijke vermenigvuldiging van onderzoekersperspectieven versterkt de validiteit van de bevindingen en beperkt de culturele bias in het proces van betekenisconstructie wordt ook de leerkracht als onderzoeker ingeschakeld de leerkracht is als betrokken actor in de geobserveerde setting het best geplaatst om over zijn intenties en bedoelingen te reflecteren en deze te expliciteren aan de onderzoeker een dergelijke triangulatiemethode wordt niet enkel toegepast op het niveau van de onderzoeker maar situeert zich ook op het niveau van de dataverzameling door gebruik te maken van diverse methoden opnames veldnotities documenten interviews in de vlaamse case study zijn deze stappen grotendeels gevolgd de triangulatie met de leerkracht moest echter voortijdig worden onderbroken een incident met de directie verplichtte ons af te zien van het oorspronkelijk onderzoeksdesign⁴ het tweede interview waarin de interpretaties van de onderzoeker zouden worden gevalideerd door de betrokken leerkracht kon op die manier niet doorgaan de internationale triangulatie leverde echter voldoende nieuwe en uiteenlopende 12 perspectieven op om de validiteit van de data te verhogen uit de interpretatie en analyse van de data zijn enkele sensitizing concepts atkinson hammersley 1983 180 ontstaan die oriënterend zijn voor verdere theorievorming rekening houdend met het karakter van ons onderzoek dat veeleer hypothesevorbereidend dan hypothesetoetsend is vormen deze concepten belangrijke aanknopingspunten voor verder onderzoek 4 schets van de brugschool als taalleeromgeving de brugschool is gelegen in een verouderde stadswijk dichtbij het centrum van haver grijze eengezinswoningen kenmerken het straatbeeld door de beperkte lokale tewerkstelling heeft de brugschool een vrij homogene schoolpopulatie wat de sociale herkomst van de leerlingen betreft een volkse school is het etiket dat de directie en de leerkrachten aan de school geven dit is echter niet altijd zo geweest

door haar ligging heeft de school de laatste tijd te maken met een steeds groeiend aantal migranten in de kleuter en de lagere afdeling tijdens de laatste tien jaar is het aantal migranten op de totale leerlingenpopulatie van 30 naar 50 gestegen de migrantenkinderen zijn overwegend van marokkaanse en turkse afkomst volgens de directie en de geobserveerde leerkracht heeft deze verandering als effect gehad dat autochtone leerlingen uit gegoede families zijn weggebleven uit de school en dat enkel de volkswensen eli 26 5 1994 5 gebleven zijn de aanwezigheid van migranten leidt volgens de leerkracht tot specifieke moeijkheden en beperkingen gedeeltelijk wijt de geobserveerde leerkracht de moeijkheden aan de taalachterstand van de migrantenleerlingen deze achterstand heeft als gevolg dat het werkritme in de klas lager ligt en het peil van de leerlingen steeds daalt ik wil de schuld niet allemaal op hen steken maar die indruk heb ik toch hoe meer migranten er bijgekomen zijn hoe trager je kan werken vertelt de leerkracht eli 26 5 1994 meertaligheid wordt geïnterpreteerd in termen van schoolse achterstand de school beschouwt het bijgevolg als haar taak om dit gebrek te compenseren door prioriteit te verlenen aan het onderwijs nederlands dit is een van de redenen waarom onderwijs in de eigen taal en cultuur niet georganiseerd wordt op de brugschool volgens de directie is het belangrijk dat de leerlingen nederlands leren migrantenouders sluiten zich hierbij aan aldus de directie in de brugschool wordt dan ook alles in het werk gesteld om de taalachterstand van migranten weg te werken impliciet wordt gepleit voor een assimilatiemodel waarbij de allochtone leerlingen ondergedompeld worden in een nederlands bad dit uit zich bijvoorbeeld in het feit dat leerkrachten er nauw op toezien dat er binnen de klasruimte geen andere taal dan het nederlands wordt gesproken deze norm is nergens expliciet neergeschreven maar geldt als een stilzwijgende afspraak tussen de directie en het leerkrachtenteam volgens de directie wordt deze regel zonder problemen nageleefd door de leerlingen door de 13 aanpassing aan de dominante taal als onproblematisch voor te stellen gaat men voorbij aan de specifieke taalachtergrond van de migranten en wordt de complexiteit van de talige situatie op school niet of nauwelijks erkend uit de opnames kunnen we inderdaad afleiden dat er geen andere talen dan het nederlands gesproken worden in de klas wanneer de leerlingen tijdens de les terloops refereren aan hun moedertaal staat de leerkracht hier meestal niet bij stil als illustratie geven we een fragment weer uit de les nt2 derde observatiedag 1 6 1994 lk satan maar er zijn nog vele belangrijke en minder belangrijke duivels ik denk hier aan wie heeft er al gehoord van lucifer li 12 satan is sjita in t marokkaans lk in t marokkaans bestaa sjita ah goed we gaan nu onze agenda invullen dus steek uw blaadjes in uw map de leerkracht besteedt nauwelijks aandacht aan de opmerking van de leerling en sluit de les af vermoedelijk wendt de leerkracht deze strategie aan om weer controle te krijgen over het klasgebeuren uit de observaties is gebleken dat de leerkracht zich aan een vrij strak klasmanagement houdt orde en discipline draagt hij hoog in het vaandel hij vindt het belangrijk dat de leerlingen zich schikken naar de geldende spelregels in de klas en dat zij de bestaande machtsverhoudingen respecteren in het bovenstaande voorbeeld kan de reactie van de leerkracht verklaard worden door zijn grote bekommernis om zijn deskundigheid en daarmee samenhangend zijn superieure positie als

allesweter te handhaven wanneer elementen uit een niet vertrouwde taal of cultuur aan bod komen kiest de leerkracht ervoor om deze uit de klascontext te weren veeleer dan hierop in te gaan een dergelijk gedrag kan volgens woods 1979 146 omschreven worden als een overlevingsstrategie 6 vooral wanneer de werkomstandigheden van de leerkracht ingrijpend veranderen zoals de toenemende meertaligheid op de brugschool hanteert de leerkracht dergelijke strategieën opdat zijn welbevinden in de klas en op school gewaarborgd blijft een gelijkaardige tendens vinden we terug in de fysieke opstelling van het klaslokaal het klaslokaal wordt gekenmerkt door een traditionele frontale opstelling waardoor de controle op de leerlingeninteracties maximaal is en de aandacht van de leerlingen primair op de leerkracht gericht is op die manier wordt het klassieke rollenpatroon in het onderwijsleerproces bestendig de inrichting van de klas ondersteunt het eenrichtingsverkeer van de leerkracht naar de leerlingen en garandeert controle over het klasgebeuren het streven naar controle lijkt hand in hand te gaan met de tendens tot homogenisering gezien meertaligheid niet als rijkdom maar veeleer als beperking en bedreiging wordt ervaren zoekt de leerkracht naar een weg om dit gevaar te reduceren dit is 14 gebeurd door de ruimte van het klaslokaal te verdelen in drie overzichtelijke begrensde groepen een vlaamse een marokkaanse en een turkse groep bij het aanduiden van de zitplaatsen in de klas splitste de leerkracht de heterogene klasgroep op in drie etnisch homogene groepen de tien autochtone leerlingen zitten aan de voorste twee banken in het achterste gedeelte van de klas bevinden zich de negen migrantenleerlingen de marokkaanse leerlingen die de grootste allochtone groep vormen zitten bij elkaar op de achterste rijen de twee turkse leerlingen kregen een plaats toegewezen op de achterste bank in de hoek leerlingen die niet tot dezelfde taal en cultuurgemeenschap behoren als de leerkracht zijn op die manier letterlijk en figuurlijk achtergesteld deze ruimtelijke begrenzingen bepalen mee de context voor taalgebruik en symboliseren de machtsverhoudingen in de klasgroep de leerkracht typeert deze hiërarchie treffend in volgende uitspraak dit is een klas met een grote kop en een lange staart voorbe reidend gesprek 24 5 1994 op de brugschool wordt de aanwezigheid van migranten als een probleem beschouwd de oorzaken voor de problemen zoekt men niet in de interne organisatie van de school maar buiten de schoolmuren de sociaal culturele achtergrond en de persoonlijke kenmerken van de leerlingen liggen aan de basis van de schoolse achterstand die zij ondervinden meertaligheid wordt gezien als een van de factoren die hiervoor verantwoordelijk is daarom pleit men voor een inperking van de meertaligheid op school en verleent men het onderwijs nederlands prioriteit het assimilatiemodel geldt als een stilzwijgend contract tussen de directie de leerkrachten en de leerlingen vanuit de overtuiging dat leerlingen slechts kunnen participeren in de maatschappij als zij de dominante taal beheersen en vanuit een bekommernis om de identiteit van de school te behouden wordt talige verscheidenheid op school gereduceerd deze tendens tot homogeniseren is zowel op het macroniveau van de school als op het microniveau van de klas aanwezig dit illustreert dat de context voor taal leren op de brugschool weinig of geen ruimte laat voor verscheidenheid het socialisatieproces op school is eenzijdig georiënteerd naar de dominante autochtone taal en cultuur en is bijgevolg een

voedingsbodem voor kansenongelijkheid 5 bespreking van een betekenisvol incident zeg niet penalty maar strafschop in volgend incident geven we een illustratie van hoe het moedertaalonderwijs op de brugschool concreet vorm krijgt en wat de leerkracht verstaat onder goed taalgebruik het gaat om een fragment uit een les nederlands als voorbereiding op een luisteroefening wordt een brainstorming georganiseerd rond diverse sporttakken in het handboek taaltrein 3b p247 staat vermeld dat als instap op de luisteroefening een veelheid van sporten ter sprake gebracht kan worden er wordt gesuggereerd om te starten met de sporten die de kinderen zelf beoefenen en nadien verder te gaan met de sporten waarvoor zij belangstelling hebben bij 15 het maken van een woordveld wordt in het handboek aanbevolen om als het ware ongemerkt wat meer aandacht te besteden aan voetbal zwemmen gymnas tiek wielrennen en tennis aan het begin van de les vraagt de leerkracht aan de leerlingen om een aantal sporttakken op te noemen als de vijf sporten die expliciet in het handboek vermeld staan genoemd zijn en op het bord geschreven staan vraagt de leerkracht er een paar woordjes uitleg over eerst wordt een woordveld gemaakt rond zwemmen dan komen voetbal en tennis aan de beurt vanaf hier begint het incident⁷ lk ja iets over voetbal wie is er hier een geoeftend voetballer jurgen steekt zijn vinger op ah ja dat dacht ik al dat we daar voor bij jurgen moesten zijn noem mij es een paar typische euh woorden die in het voetbal thuishoren jurgen van corner en zo lk ja ja zo een corner dat is een engels woord he hoe noemt dat in het of hoe wordt dat gezegd in het vlaams een als ik rik desaedeleer of zo die spreekt niet over een corner maar die spreekt over een 10 omar hoekschop lk over een hoekschop schrijft hoekschop op het bord l wij zeggen corner lk als daar een van die voetballisten een fout maakt in het strafschopgebied spreekt het woord strafschopgebied gearticuleerd 15 uit dan is het een l penalty l pe nalty lk een pe nalty maar een ll hoekschop penalty vrije trap 20 lk nee geen vrije trap een ll pe nalty natalie toch pe nalty meester lk ja maar hoe wordt dat in het bij ons gezegd ll pe nalty spin 25 natalie wij zeggen altijd pe nalty jurgen nen vrije trap lk nee geen vrije trap natalie maar meester wij zeggen lk als de bal op het elfmeter leerkracht zwijgt om de leerlingen tot 30 bedaren te brengen als de bal op het elfmeterpunt gelegd wordt dan wordt er geen vrije trap gegeven maar l pe nalty lk ne pe nalty is een engels woord voor de st jurgen strafschop 16 35 lk de strafschop ja schrijft strafschop op het bord de 11 praten door elkaar 9 sec l meester natalie wij zeggen lk strafschop goed 40 de leerlingen associëren voetbal spontaan met engelse woorden zoals corner of penalty voor de leerkracht is dit geen correct taalgebruik hij wijst hun antwoorden af en vraagt hen telkens weer om de engelse woorden te vervangen door het vlaamse alternatief zijn norm luidt als volgt gebruik geen engelse woorden in het nederlands om zijn norm te ondersteunen refereert hij aan een bekende vlaamse televisieomroeper rik de saedeleer en aan het vlaams hiermee hoopt hij het verwachte antwoord te krijgen het referentiekader van de leerkracht botst echter met dat van de leerlingen de leerlingen nemen de dage lijkse taalgebruikssituaties als uitgangspunt voor hun taalgebruik enkele leerlingen gaan expliciet in tegen de norm van de leerkracht wi zeggen corner r 2 zegt een leerling overtuigd natalie tracht tot drie maal toe de leerkracht ervan te overtuigen dat zij altijd penalty zeggen wij

zeggen altijd penalty r25 het collectieve wij waarnaar de leerlingen verwijzen heeft een heel andere betekenis dan de groep waarnaar de leerkracht verwijst hoe wordt dat bij ons gezegd r23 in het bovenstaande fragment is de leerkracht degene die het leergesprek volledig stuurt hij heeft op voorhand bepaald welke woorden in het woordveld moeten komen en verwacht van de leerlingen dat zij aan de hand van zijn beschrijving een fenomeen juist kunnen benoemen hij corrigeert en geeft de leerlingen de pap in de mond tot het verwachte antwoord komt de st r33 de inbreng van de leerlingen is beperkt zij moeten enkel raden welk woord de leerkracht in gedachten heeft de strategie van de leerkracht keert om als hij over zijn favoriete sport kan beginnen ik goed genoeg over het voetbal tennis ll boh natalie meester gij doet dat veel ik ja daar wete k ik het fijne over he ik zal es een paar dingen 45 op bord schrijven en je moet mij es proberen zeggen wat het is schrijft set op het bord ll set set set charity een tennisset l opslag 50 ik ja maar wat wat is nu een tennisset ll dat is eh een raket 17 ik euh ene tegelijk he want anders horen we niks sam was eerst sam rakette 55 ik nee dat heeft niks met de set te maken hayat meester meester robby dat ge ne set gewonnen hebt ik en wat is nu ne set l ne match 60 ik nee dat is nee robby zestig punten ik wat robby zestig punten ik nee dat is nog iets anders 65 l spin out ik nee een set is een opeenvolging van zes spelletjes en elk spelletje gaat tot zestig he dus wie eerst aan de zes is he 6 2 6 3 die wint de eerste set hoeveel sets zijn er in een totale tennismatch 70 ll zes zes ik neen l drie robby zestig ik drie kan maar hier in belgie wordt meestal maar twee ge 75 wonnen sets gespeeld dus degene die eerst de twee sets wint die is gewonnen nu als de eerste set voor u is en de tweede set win jij ja dan moet er nog een derde set gespeeld worden om te kijken wie dat de tennismatch wint een ander woord uit de schrijft racket op het bord dat zal je misschien 80 beter kennen ll raket raket l tenniskraket ik een tenniskraket he we zeggen nie een raket want als we aan een raket als we raket uitspreken dan denk ik aan een raket 85 die naar de maan vliegt hoe wordt dat dan uitgesproken charity hayat roepen door elkaar tenniskraket ik nee racket racket engels racket racket racket ii beginnen leerkracht na te bootsen en roepen door elkaar racket zeggen ze 90 hayat amai we moeten hier engels leren de verwarring van hayat is groot wanneer tijdens de brainstorming over tennis enkel engelse woorden aan bod komen terwijl engelse woorden bij het voetbal zoveel mogelijk moesten worden vermeden zijn ze nu toegestaan en zelfs correct 18 de leerkracht verandert hals over kop van strategie in plaats van de leerlingen zelf woorden te laten zoeken noteert hij zelf enkele woorden op het bord hij vraagt hen de woorden te definiëren zoals blijkt uit het voorbeeld van de set verwacht de leerkracht van de leerlingen een technisch correcte uitleg uiteraard kan alleen hij als ervaren tennisspeler deze gedetailleerde omschrijving geven vele leerlingen zijn niet bij het gesprek betrokken omdat ze nauwelijks met de sporttak vertrouwd zijn dit gold niet voor de brainstorming over een populaire sport als voetbal in deze passage etaleert de leerkracht zijn superieure kennis over tennis in breed uitgesponnen omschrijvingen vervolgens noteert hij op het bord een woord dat de leerlingen misschien beter kennen r69 van het woord racket wordt geen definitie gevraagd de leerkracht veronderstelt dat iedereen de betekenis van het woord kent onmiddellijk richt de leerkracht de aan-

dacht naar de uitspraak van het woord op dat moment ontstaat er een spelletje bij de leerlingen ze bootsen de engelse uitspraak van de leerkracht na spreek de engelse woorden correct uit is nu de norm die gerespecteerd moet worden dat de taalnormen precies op dat moment opdoemen is niet toevallig de leerkracht kan zijn expertise niet meer doen gelden bij een bekend woord als racket hier is de kloof tussen zijn kennis van de wereld en die van de leerlingen minimaal zijn positie als alwetende leerkracht is hersteld wanneer hij zijn kennis over de uitspraak van het woord kan overdragen aan de leerlingen in vergelijking met het vorige fragment over voetbal zijn twee omkeringen gebeurd ten eerste wordt een andere taalnorm geponeerd gebruik geen engelse woorden in het nederlands wordt vervangen door spreek de engelse woorden correct uit ten tweede neemt de onderwijsstrategie van de leerkracht een andere wending in plaats van een label te vragen voor een bepaald fenomeen wordt van de leerlingen verwacht dat ze een aangeboden woord definiëren 6 wat is goed taalgebruik uit bovenstaand incident is duidelijk naar voren gekomen dat de leerkracht en de leerlingen een andere inhoud geven aan goed taalgebruik voor de leerlingen hangt goed taalgebruik samen met de communicatieve relevantie van een taaluiting zij refereren aan dagelijkse situaties waarin taal gebruikt en begrepen wordt binnen de taalgemeenschap zijn impliciete conventies ontstaan over wat kan en wat niet kan het gebruik van woorden als corner penalty of raket is voor de hele klasgroep inclusief de leerkracht perfect verstaanbaar voor de leerkracht zijn deze woorden echter niet aanvaardbaar hij toetst het taalgebruik van de leerlingen aan objectieve regels waardoor de woorden geïsoleerd worden van de context waarin ze gebruikt worden hierbij laat hij zich leiden door de handleiding de norm zoals die in het handboek wordt aangegeven is de norm die de leerkracht vooropstelt in de handleiding staat wel de doelman en niet de keeper maar wel de tie break of de smash zegt de leerkracht in de nabespreking 7 6 1994 hetzelfde geldt voor de uitspraak van racket het handboek vermeldt 19 dat aandacht moet worden besteed aan de engelse uitspraak van het woord voor de leerkracht is het handboek een institutioneel instrument dat de legitimiteit van zijn taalgebruik ondersteunt zijn taak bestaat erin de leerlingen voortdurend te corrigeren en bij te sturen zodat zij de standaardtaal correct gebruiken en de taalregels juist toepassen bourdieu 1991 45 drukt het uit als volgt obligatory on official occasions and in official places schools public administrations political institutions etc this state language becomes the theoretical norm against which all linguistic practices are objectively measured this linguistic law has its body of jurists grammarians and its agents of regulation and imposition the teachers who are empowered universally to subject the linguistic performance of speaking subjects to examination and to the legal sanction of academie qualification de leerkracht is als het ware de bemiddelaar tussen de objectieve theoretische norm en de toepassing van die norm in het concrete taalgebruik uit de observaties en het interview met de leerkracht hebben wij kunnen afleiden dat de geobserveerde leerkracht een sterke binding heeft met de school als instituut hij stelt zijn autonomie als leerkracht erg op prijs en beschouwt zijn klas als een territorium dat afgebakend is ten opzichte van de buitenwereld ik stel het zo ik in de klas en de moeder aan de kookpot eli 26 5 1994 dat de wereld buiten de schoolpoort voor

zijn lespraktijk weinig relevant lijkt komt ook tot uiting in zijn houding ten aanzien van de veranderingen tijdens zijn loopbaan als leerkracht hij vertelt dat leerlingen mondiger en assertiever zijn geworden terwijl ze vroeger volgamer slaafser en misschien naïefer waren dergelijke veranderingen verbindt hij niet met maatschappelijke evoluties hij ziet hierbij vooral de implicaties voor zijn eigen lespraktijk de sterke institutionele gebondenheid van de leerkracht kan verklaren waarom hij veel belang hecht aan de normen die hem van bovenaf worden opgelegd en waarom hij zijn rol als bemiddelaar heel ernstig neemt er schuilt wel een paradox in het optreden van de leerkracht enerzijds ziet hij er nauwlettend op toe dat de leerlingen zoveel mogelijk het algemeen nederlands spreken strafschop raket hij lijkt heel gevoelig te zijn voor de correcte norm en weert het gebruik van omgangstaal of dialect raket anderzijds bevat zijn eigen taalgebruik sociale en regionale taalvarianten voetbal listen die botsen met de norm die hij vooropstelt en wijst hij een aanvaard woord in het algemeen nederlands penalty af om een nieuwe onbestaande norm te introduceren gebruik geen engelse woorden in het nederlands het valt op dat de leerlingen die zich durven verzetten tegen de taalnormen van de leerkracht tot de meest taalvaardige groep leerlingen van de klas behoren niet elke leerling kan zich veroorloven om de institutioneel bepaalde normen in vraag te stellen de minst taalvaardige leerlingen zoals omar of jurgen doen tijdens de brainstorming over voetbal hun uiterste best om zich te schikken naar de normen van de leerkracht de sociale afstand tussen de leerkracht en de respectieve 20 leerlingen is in dit geval groot hoe groter de sociale afstand hoe meer inspanning men levert om zich aan te passen aan de geldende regels op de linguïstische markt bernstein 1971 bourdieu 1982 voor leerlingen die zich in een gedomineerde positie bevinden omdat zij het nederlands niet voldoende beheersen of geen deel uitmaken van de dominante cultuur op school is het belangrijk dat zij zich aan de regels van de leerkracht aanpassen op die manier maken zij een grotere kans op symbolische winst en kunnen zij hun positie in de klas verbeteren voor een hoog taalvaardige leerling als natalie is een dergelijke assimilatiestrategie onnodig haar positie in de klas is voldoende gevrijwaard de normatieve bekommernis in het moedertaalonderwijs kan niet alleen verklaard worden vanuit het specifieke rollenpatroon tussen leerkracht en leerlingen het cultuurhistorisch perspectief waarin het nederlands als moedertaal zich heeft ontwikkeld kan eveneens een interessante verklaringsgrond bieden in vergelijking met de andere Europese case studies is het moedertaalonderwijs in vlaanderen sterk bepaald door taalnormen sinds de invoering van het nederlands als voertaal in het vlaamse onderwijs was het taalonderricht erop gericht het nederlands te beschermen tegen invloeden uit andere talen meer bepaald uit het frans en het noord nederlands door middel van normatieve taalregels zeg niet x maar y werd getracht het taalgebruik van de leerlingen te zuiveren van gallicismen en dialectale invloeden het zou interessant zijn na te gaan in hoeverre dit collectief vlaamse geheugen nog steeds een stempel drukt op het huidige moedertaalonderwijs op het eerste gezicht lijken er parallellen te bestaan tussen de manier waarop leerkrachten vroeger toen het frans talig onderwijs nog verplicht was in vlaanderen reageerden op het gebruik van het nederlands op school⁸ en de manier waarop leerkrachten zich nu opstellen ten

aanzien van het gebruik van andere talen dan het nederlands in de klas noten 1
het vernieuwd onderwijsbeleid in vlaanderen ging van start vanaf het school jaar
1991 1992 en bestaat in essentie uit vier programma s nl het onderwijs voorrang-
beleid ovb het intercultureel onderwijs ico onthaalbeleid voor neveninstromers
obn en het onderwijs in eigen taal en cultuur oetc nederlands als tweede taal nt2
is een van de werkvelden van het ovb dat globaal gericht is op het opheffen ver-
mindere en voorkomen van achterstan den in het onderwijs ten gevolge van so-
ciale economische en of culturele omstandigheden ramakers 1993 2 de naam van
de school de gemeente en de geobserveerde leerkracht zijn pseudoniemen ten
einde de anonimiteit van het onderzoek te verzekeren 3 de internationale triangu-
latiemethode kan omschreven worden als a research strategy by which research-
ers attempt to accumulate as many perspectives on their cases under study as
they can handle in all fairness being not afraid of 21 perspectives which make the
familiar strange in order to implement a process of meaning construction that al-
lows for dealing with convergencies inconsistencies and contradictories herrlitz
sturm 1991 10 4 de relatie van vertrouwen tussen onderzoeker en onderzochte
vormt een onmisbare basis voor etnografisch onderzoek van lier 1988 39 een
dergelijke basis bleek niet aanwezig te zijn bij de directie van de school dit zette
de samenwerking met de leerkracht op de helling aanvankelijk werd in overleg
met de leerkracht overwogen om het onderzoek verder te zetten buiten de school-
muren maar deze mogelijkheid werd onmiddellijk uitgesloten gezien het belang
van de schoolcontext in het hele onderzoek 5 citaten uit het eerste lange interview
met de leerkracht worden aangeduid met eli 26 5 1994 verwijzingen naar evalu-
atiegesprekken met de leerkracht worden weergegeven door de datum van het re-
spectieve gesprek 6 woods 1979 146 definieert een survival strategy als volgt it is
the kind of control one needs in order to teach i define control in this instance as
succesfully dealing with incident which fractures the teacher s peace or establish-
ing one s power in a situation which pre empts such an occurrence 7 in het proto-
col is ernaar gestreefd om de verbale atmosfeer in de klas zo getrouw mogelijk
weer te geven daarom werd bewust geopteerd voor een vrij letterlijke weergave
van het gesprokene valse starts versprekingen dialectwoorden werden zoveel mo-
gelijk behouden interpuncties werden aan de transcripties toegevoegd bij penalty
werd naargelang de uitspraak van het woord de klemtoon aangeduid met een ac-
centteken lk leerkracht l niet te identificeren leerling ll verschillende of alle leerlin-
gen door elkaar x vermoedelijk leerling x korte pauze max 6 sec x sec pauze van
bepaalde duur meer dan 6 sec niet verbale achtergrondinformatie moeilijk vers-
taanbare passage onverstaanbare passage 8 in dit verband herinneren veel vlam-
ingen zich nog de stok of het signum een geel bordje dat om de hals gedaan werd
wie op school betrappt werd op vlaams spreken kreeg het signum om de hals of de
stok dit was een praktijk die gedurende het interbellum heel frequent voorkwam
op vlaamse colleges wie de stok of het signum had moest die zien kwijt te raken
voor het einde van de schooldag door het teken door te geven aan andere leerling
die nederlands sprak zoniet werd hij gestraft dergelijke stigma s zijn intussen van
het toneel verdwenen maar de opvattingen en houdingen die erachter schuilden li-
jken nog steeds levendig te zijn 22 bibliografie atkinson p m hammersley 1983

ethnography principles in practice london new york tavistock publications bernstein b 1971 class codes and control london routledge kegan paul bourdieu p 1982 ce que parler veut dire 1 economie des echanges linguistiques paris fayard bourdieu p 1991 language and symbolic power paris fayard erickson f 1977 some approaches to inquiry in school community ethnography anthropology and education quarterly jg 8 nr 3 p 58 69 herrlitz w j sturm 1991 international triangulation a contribution to the development of a procedure intern document imen s correspondents weekend frascati labov w 1972 sociolinguistic patterns philadelphia university of pennsylvania press lier l van 1988 the classroom and the language learner ethnography and second language classroom research london new york long man ramakers j ed 1993 migranten en onderwijs leuven katholieke universiteit leuven hoger instituut voor de arbeid spindler g l spindler 1987 interpretative ethnography of education at home and abroad hillside london erlbaum spradley j p 1980 participant observation holt new york rinehart and winston watson gegeo k 1988 ethnography in esl defining the essentials in te sol quarterly 4 p 575 592 woods p 1979 the divided school london new york routledge and kegan paul manuscript ontvangen 20 augustus 1995 manuscript aanvaard 22 september 1995 23 24